

ВСТУП ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

1.1. Стуність і предмет економіної теорії

Термін **економіка** вживається як:

- сфера виробництва товарів і послуг
- Для вираження сукупності економічних відносин в суспільстві

Фактично, економіка являє собою сукупність усіх видів діяльності. **Економічна теорія** вивчає яким чином суспільство використовує обмежені ресурси з метою задоволення необмежено зростаючих потреб через виробництво, розподіл, обмін, перерозподіл продуктів праці. Об'єктом вивчення економічної теорії є економіка як народне господарство, що має дві сторони вираження: як **продуктивні сили** і як **сукупність виробничих відносин**.

Продуктивні сили – система економічних факторів ,що в процесі праці забезпечує перетворення навколишнього середовища, створюють блага для задоволення індивідуальних та суспільних потреб. До них належать:

- Робоча сила – здатність людини до праці. Праця – цілеспрямована діяльність людини спрямована на створення матеріальних і духовних благ. Робоча сила являє собою трудові ресурси і є особистим фактором виробництва.
- Засоби виробництва являють собою уречевлений фактор виробництва і використовується робочою силою у процесі праці. Поділяють на предмети праці і засоби праці. Предмети праці піддаються обробці і перетворенню і являють собою: сировину, матеріали і природні ресурси тощо. Засоби праці – речі або комплекс речей за допомогою яких здійснюється обробка і перетворення предметів праці (машини, устаткування , заводи, технологія, знання і т.п.)

Сукупність виробничих відносин

- організаційно-виробничі відносини – виражаються формами і методами господарювання;
- соціально-економічні відносини – відповідають певній формі власності на засоби виробництва;
- техніко-економічні відносини – визначаються науково-технічним прогресом і розвитком продуктивних сил.

Д.3. Еволюція економічної думки

1.2. Економічні системи суспільства і власність

Економічна система суспільства – сфера функціонування продуктивних сил і економічних відносин, взаємодія яких характеризує сукупність організаційних форм і видів господарської діяльності.

Економічна система складається з чотирьох рівнів:

- мікроекономіка;
- метоекономіка;
- макроекономіка;
- глобальна економіка.

А також з трьох ланок:

- економічної структури продуктивних сил;
- сукупності економічних відносин;
- механізму господарювання.

Економічні відносини – сукупність зв'язків між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну матеріальних благ, послуг, доходів тощо.

Механізм господарювання – узгоджує функціонування і розвиток, а також приводить у відповідність продуктивні сили і економічні відносини і являє собою сукупність форм, методів і важелів організації господарської діяльності. Він втілює дію суб'єктивних (пов'язаних з діяльністю людьми) та об'єктивних (дія економічних законів) факторів/

Класифікація економічних систем:

За техніко-технологічним рівнем:

- Доіндустріальна
- Індустріальна
- Постіндустріальна
- Неоіндустріальна

За зв'язком між споживанням і виробництвом:

- Натуральне господарство
- Ремісничє господарство
- Національне господарство

За єдністю основних форм економічної діяльності і техніко-технологічного укладу:

- Натуральне господарство
- Ремісничє господарство
- Капіталістичне господарство
- Колективіське господарство
- Корпоративне господарство

За багато-критеріальною ознакою:

- Планова економіка
- Чистий капіталізм
- Традиційна економіка
- Ринкова економіка
- Змішана економіка

Д.3. розписати останню класифікацію економічних систем

Соціально-економічною основою функціонування ек.системи є відносини власності. **Власність** – з економічної точки зору, виражає **відносини** між людьми з приводу привласнення матеріальних благ і засобів виробництва, з юридичної точки зору відображає майнові відносини фізичних і юридичних осіб на основі права власності. **Право власності** – сукупність правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням власником належним йому майном у власних інтересах і на свій розсуд. **Привласнення** – економічний процес перетворення предметів і явищ природи, а також їх корисних властивостей на реальні товари і використання їх з метою задоволення власних потреб. **Процес відчуження** – позбавлення суб'єкта права на володіння і розпорядження тим чи іншим об'єктом власності. **Об'єкт власності** це майно, те чим володіє суб'єкт власності. **Форма власності** – це стійка система економічних відносин і господарських зв'язків, що зумовлює певний спосіб поєднання робітника із засобами виробництва.

Історичні форми власності:

- Приватна власність – закріплення права контролю над економічними ресурсами та життєвими благами за окремими людьми або групами людей. Існує трудова приватна власність і не трудова. Трудова формується за рахунок власної праці для задоволення власних потреб. Нетрудова формується за рахунок як власної так, і чужої праці.

- Суспільна власність – засоби і результати виробництва належать більшій частині суспільства. Водночас, жоден індивід окремо не є суб'єктом власності.

Сучасні форми приватної власності:

- одноосібна;
- сімейна;
- партнерська;
- корпоративна (акціонерна) власність.

Сучасні форми суспільної власності:

- державна : загальнодержавна і муніципальна;
- колективна – заснована на власності трудового колективу підприємства;
- кооперативна власність;
- власність громадських організацій і релігійних об'єднань.

Процес демонополізації державної власності відбувається за рахунок :

Роздержавлення – перетворення державних підприємств на підприємства інших форм власності. **Приватизація** – повне або часткове відчуження державою майна на користь інших суб'єктів господарювання

1.3. Процес суспільного виробництва

Суспільне виробництво - організована діяльність людей з перетворення явищ і природних ресурсів на товари і послуги для задоволення індивідуальних та суспільних благ. Традиційно існує дві сфери суспільне виробництво (матеріальна і не матеріальна) , а також 4 стадії (фази):

- Виробництво
- Розподіл
- Обмін
- Споживання

Виробництво – свідомо праця людини чи групи людей з використанням засобів та предметів праці, направлена на створення матеріальних і духовних благ. У певних випадках (за автоматизації, роботизації виробництва тощо) процес виробництва здійснюється без безпосередньої участі людини. Проте, власне, праця не зникає, а трансформується в управління.

Матеріальне виробництво генерує матеріальне багатство нації і включає:

- **Основне виробництво** – це галузі матеріального виробництва, що безпосередньо створюють засоби виробництва, предмети праці і предмети споживання, тобто, промисловість країни, а саме: капітальне будівництво, паливно-енергетичний, агропромисловий, сировинний, металургійний та інші комплекси тощо.
- **Виробнича інфраструктура** представлена галузями економіки, що обслуговують основне виробництво: галузі ділових послуг (лізингу, консалтингу, реклами та ін.), а також, торгівля, транспорт і зв'язок, фінансово-кредитні установи тощо.

Нематеріальне виробництво – це соціальна інфраструктура, процес створення духовних благ, якість яких визначає рівень розвитку суспільства та життя людини. Воно включає: пасажирський транспорт і зв'язок, охорону здоров'я, освіту, культуру і мистецтво, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування тощо.

Окреме місце в структурі виробництва займають **наука і знання**: як форма розвитку індивіда і його соціальної свідомості, – належать до нематеріальної сфери, а в якості продуктивної сили (прикладних знань) – до матеріальної.

Наступною стадією (фазою) суспільного виробництва є **розподіл**, в процесі якого визначається внесок окремих індивідів чи груп людей (підприємств, організацій, трудових колективів тощо) в створення суспільного продукту і належна їм частка суспільного доходу, а також, розподіл засобів виробництва на основі відносин власності визначає відповідну економічну систему суспільства. Окрім розподілу засобів виробництва, розрізняють, також, розподіл трудових ресурсів та розподіл предметів споживання.

Сучасна форма суспільного виробництва, а саме – товарне виробництво, передбачає існування фази **обміну**, яку проходить благо (товари і послуги) на шляху до задоволення потреби окремого індивіда або виробництва. Обмін буває: діяльністю і здібностями; засобами виробництва, а також, предметами споживання.

Чільне місце в структурі суспільного виробництва посідає **споживання**, що пояснюється його двоїстою природою: в якості задоволення матеріальних і духовних благ членів суспільства – **особистого споживання**, воно вступає кінцевою метою і результатом виробництва; а в якості використання робочої сили і засобів виробництва – **виробничого споживання**, фактично, являє собою процес виробництва. Споживання визначає мету і структуру виробництва, виробництво, в свою чергу, створює предмет споживання і породжує нове споживання.

Характерною рисою процесу суспільного виробництва є його **відтворюваність**, безперервне повторення, і поступовий розвиток, опосередковані розвитком суспільства та постійним зростанням потреб, задоволення яких є його рушієм, кінцевою метою і покладене в його основу.

Основним рушієм суспільного виробництва є **потреба**. Потреба – ставлення людини до умов її життєдіяльності. Або матеріальні і духовні блага, що необхідні людині для її нормального існування і розвитку.

Потреби бувають за суб'єктами:

- індивідуальні;
- колективні;
- суспільні

За об'єктами:

- фізичні;
- матеріальні;
- духовні

За досяжністю:

- задоволені;
- незадоволені;
- недосяжні

Економічні потреби – це ставлення людини до економічних умов життєдіяльності, відчуття нестачі, певних благ і послуг і бажання ними володіти.

Закон необмежено зростаючих потреб: **потреби людини безмежні і випереджають можливості їх задоволення.**

- Потреби є повторюваними або відновлюваними.
- Розвиток суспільства передбачає зростання потреб.
- Немає меж людської досконалості (жадібності).

Економічний інтерес – усвідомлене прагнення економічних суб'єктів до задоволення потреб, що виступають мотивами їх діяльності.

Суспільне виробництво:

- Натуральне господарство – передбачає виготовлення продукції та її споживання для власних потреб в середині господарства.
- Товарне виробництво – це форма організації суспільного господарства за якої продукція виготовляється не лише для

споживання, а й для обміну. Буває: **просте** - засноване на використанні власної праці товаровиробника і **підприємницьке** – засноване на використанні найманої робочої сили.

Виробничі можливості суспільства впливають безпосередньо на якість задоволення потреб і являють собою максимально можливий обсяг виробництва за найбільш ефективного використання ресурсів.

Кожна точка кривої виробничих можливостей являє собою можливу комбінацію, конкретний набір двох товарів (їх обсягу) – засобів виробництва та предметів споживання, що можуть бути вироблені суспільством за найбільш повного та ефективного використання наявних факторів виробництва. Точка A і всі точки в площині кривої характеризують неефективне виробництво за неповного використання ресурсів. Точка B і всі точки поза площиною кривої характеризують недосяжний обсяг виробництва.

Результатом суспільного виробництва є сукупний суспільний продукт – всі товари і послуги виготовлені в економіці за певний період часу. Залежно від методів розрахунку розрізняють:

- Валовий сукупний продукт – загальна вартість товарів і послуг всіх галузей матеріального виробництва
- Кінцевий суспільний продукт – сукупна вартість товарів і послуг матеріального виробництва лише тих галузей, що виготовляють готову продукцію.
- Валовий внутрішній продукт (валовий нац. продукт) – сукупна вартість всіх товарів і послуг виготовлених на території країни за певний проміжок часу.
- Чистий продукт (національний дохід) – показник реального доходу суспільства, отриманий шляхом віднімання від ВВП

вартості зношеної частини засобів праці (амортизації). Складається з фондів споживання (матеріальних і духовних благ) і фондів нагромадження (грошових коштів спрямованих на розширення виробництва. Чистий продукт поділяється на необхідний і додатковий:

-*необхідний продукт* (частина чистого) необхідна для нормального утворення робочої сили

-*додатковий продукт* – надлишок над необхідним продуктом, що використовується для розширення виробництва або задоволення додаткових потреб.

ОСНОВИ МІКРОЕКОНОМІКИ

2.1. Товар, гроші та грошові системи

Товар - продукт праці, що має дві властивості: задовольняє потребу людини (споживча вартість), а також, здатен обмінюватись на інші товари і послуги в певному еквіваленті (мінова вартість).

Вартість – кількість суспільної праці товаровиробника, вкладена в товар з урахуванням її якості. Якість праці буває проста (некваліфікована) та складна (кваліфікована і висококваліфікована). Чим вища якість праці, тим більша вартість товару.

Д.3.: теорії вартості товару

Праця:

- Конкретна – за якої робітник використовує певні засоби виробництва і матеріали, створюючи споживчу вартість товару.
- Абстрактна – це витрати живої робочої сили, що створює вартість товару.

Здатність товарів задовольняти потреби характеризує їх **корисність**, вона буває об'єктивна (спроможність товару задовольняти потреби) та суб'єктивна (задоволення, яке споживач отримує в процесі споживання).

Закон спадної корисності: При споживанні кожної додаткової одиниці товару корисність цього товару знижується.

Гроші – особливий вид товару, що виступає всезагальним еквівалентом, мірилом вартості, а також, посередником в обміні товарами та послугами, і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу суспільного продукту.

Концепції походження грошей: еволюційна і раціоналістична

Форми вартості грошей:

- проста або випадкова- форма вираження вартості товару в іншому товарі-еквіваленті;
- повна або розгорнута форма власності – кожний товар можна обміняти на декілька інших товарів-еквівалентів.

- загальна форма вартості – передбачає наявність товару-еквіваленту який можна обміняти на будь-який інший товар. З'явилась завдяки другому суспільному поділу праці.
- грошова форма вартості – передбачає закріплення за грошима ролі товару-еквіваленту. Виникла на фоні третього суспільного поділу праці.

Функції грошей:

- Міра вартості – за допомогою грошей визначаються вартість будь-яких товарів. Міра вартості товару це ціна.
- Засіб обігу – гроші слугують засобом реалізації товарів і виступають посередником при їх обміні
- Засіб платежу – гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин
- Засіб нагромадження – дану функцію виконують гроші вилучені з обігу і перетворені на скарб.
- Світові гроші – відображають обмін товарами і послугами в межах світового господарства. Світовими грошима можуть бути тільки повністю конвертовані валюти. (євро, долар, спз). Конвертованість – здатність валюти вільно обмінюватись на будь-які інші валюти.

Грошова система – форма організації грошового обміну в певній країні, закріплена чинним законодавством.

Складається з національної грошової одиниці, масштабу цін, форм грошей, національного банку та системи емісії грошей, курсу національної валюти тощо.

Види грошей:

- повноцінні гроші – виготовляються з дорогоцінних металів, їх вартість відповідає номіналу;
- Неповноцінні гроші – символічні гроші вироблені з недорогоцінних матеріалів і оцінюються за номінальною вартістю

Форми грошей:

- Готівкові – банкноти, білети державного казначейства і монети.
- Безготівкові гроші – грошові одиниці на рахунках у банках, депозитні сертифікати, державні цінні папери , а також інвестовані грошові одиниці.

- Паперові гроші – банкноти які випускає казначейство, що наділені державою примусовим курсом.
- Кредитні гроші – неповноцінні знаки вартості, що обслуговують кредитні відносини
- Чек – письмовий наказ власника рахунку банкові про виплату визначеної суми грошей або її перерахування на будь-який інший рахунок.
- Вексель – письмове боргове зобов'язання позичальника кредиторам про сплату боргу у визначений строк.
- Депозитні гроші – система розрахунків між банками на основі банківських переказів з одного рахунку на інший.
- Електронні платежі – використовуються їх власниками в електронній системі банківських послуг
- Державні облігації – підтвердження державою боргу перед власником цінного паперу і зобов'язання щодо його погашення у визначений строк, з визначеними відсотками

Закони грошового обігу.

- 1) За Карлом Марксом – кількість грошей в обігу визначається:
 - a. Цінами товарів і послуг, що підлягають реалізації
 - b. Платежами по яким настав термін сплати
 - c. Вартістю товарів і послуг переданих в кредит.
 - d. Обсягом взаємних розрахунків
 - e. Числом обертів національної грошової одиниці (швидкістю обертів грошей)

$$M = \frac{\sum PQ - \sum K + \sum \Pi - \sum ВП}{V},$$

де

M — об'єктивно необхідна маса грошей;

$\sum PQ$ — сума цін товарів, що реалізуються за певний період;

$\sum K$ — сума продажів товарів і послуг у кредит;

$\sum \Pi$ — загальна сума платежів, строк оплати яких настав;

$\sum ВП$ — сума платежів які погашаються шляхом взаємного зарахування боргів;

V — швидкість обороту грошової одиниці за рік;

- 2) Рівняння обміну (закон Фішера) – приріст грошової маси в країні має відповідати приросту реального виготовлених товарів і послуг (валового внутрішнього продукту): $mv=rq$,

де

m – грошова маса;

v – швидкість обігу грошей;

p – ціни;

q – обсяг виготовлених товарів і послуг.

- 3) Купівельна спроможність грошей показує яку кількість товарів і послуг можна придбати за одну грошову одиницю і є обернено пропорційною до рівня цін

Д.3.: концепції походження грошей та грошові (валютні) системи: біметалізм, монометалізм, золотомонетний стандарт, золотозливковий стандарт, золотодевізний стандарт, золотодоларовий стандарт, паперово-кредитна система.

2.2. Ринок. Конкуренція і монополія. Ринковий механізм та інфраструктура. Біржі.

Ринок - економічна сфера як товарного, так і нетоварного обігу, вся сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу та обміну товарів і послуг.

Функції ринку:

- через механізм конкуренції, ринок сприяє раціональному розподілу ресурсів;
- за допомогою законів попиту і пропозиції, ринок впливає на обсяг і структуру виробництва і споживання, а також, формування цін;
- формує споживчу поведінку.

Класифікація ринків:

- Територіальна ознака: місцевий, національний, світовий.
- За законодавством : легальний, тіньовий.
- За типом конкуренції: досконалої, недосконалої, монополістичної конкуренції, олігополія, чиста монополія.
- За об'єктом купівлі-продажу: фінансовий ринок (ринок цінних паперів, капіталу, грошей, валютний ринок), товарний (ринок споживчих товарів, ринок послуг, засобів виробництва, інформації, технології), ринок праці.

Конкуренція – суперництво між фірмами виробниками і продавцями (за покупця) або між споживачами (за товар). За умови перевищення

обсягу попиту над пропозицією товару, відбувається конкуренція споживачів. При перевищенні обсягу пропозиції товару над попитом на нього, спостерігається конкуренція виробників (продавців).

Види конкуренції:

- Внутрішньогалузева
- Міжгалузева

Методи конкурентної боротьби:

- Цінова – за рахунок зниження (збільшення) ціни на товар;
- Нецінова – за рахунок якості, сервісу, реклами, брендів тощо.
- Недобросовісна – демпінг, підкуп і шантаж, промислове шпигунство, приховування дефектів, неправомірне використання товарних знаків, поширення неправдивої інформації тощо.

Ринкові структури, залежно від конкуренції:

Ринкова структура – це характеристика кількості і розміру фірм, методів конкурентної боротьби а також процесу входу на ринок.

Розрізняють:

- Досконала (чиста) **Д.3.**
- Недосконала – конкуренція на ринку з певними обмеженнями:
 - монополістична – за такої конкуренції велика кількість виробників реалізує схожу, але не ідентичну продукцію. Головні методи конкурентної боротьби на цих ринках це реклама, товарні знаки, бренди і т.і.;
 - олігополія – за даного виду конкуренції на ринку наявні великі за масштабами компанії в незначній кількості;
 - чиста монополія – наявна одна компанія, що виготовляє унікальну продукцію.

Основні причини виникнення монополій:

1. володіння основними видами сировини (нафта, золото, діаманти), унікальними засобами виробництва і технологіями;
2. патентні права. Патент – документ, що засвідчує авторство на винахід та виняткове право його використання;
3. авторські права;
4. товарні знаки;

Види монополій:

- Природна – виникає внаслідок належності права власності компанії на унікальні ресурси або технології.
- Адміністративна – виникає внаслідок надання державою певним компаніям виключного права на виготовлення, реалізацію товарів, а також, використання певних ресурсів (засобів виробництва).
- Економічна (ринкова) – утворюється шляхом поглинання або злиття компаній.

Д.3.: Основні економічних монополій: картель, синдикат, траст, холдинг, корпорація, консорціум, конгломерат. Антимонопольно-конкурентне законодавство в Україні, діяльність антимонопольного комітету.

Механізм ринкового функціонування

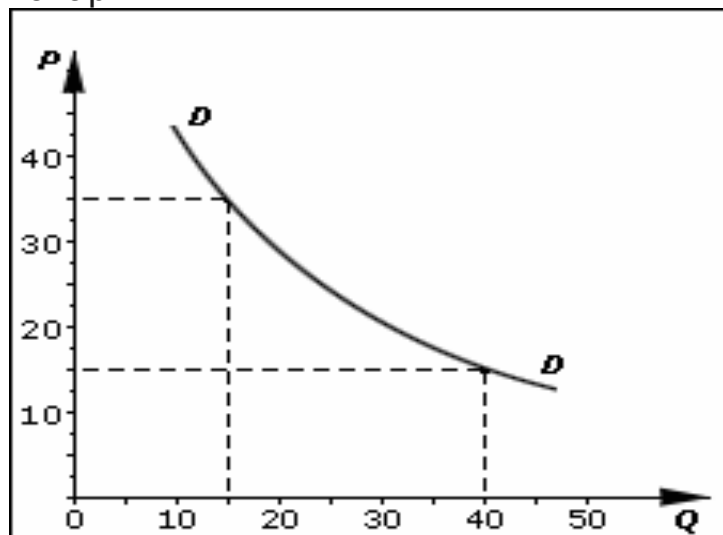
Ціна на ринку формується за рахунок взаємодії попиту і пропозиції.

Попит характеризує споживчу поведінку економічних суб'єктів. **Величина попиту** являє собою вартість товарів і послуг, що суб'єкти ринку бажають придбати (потенційний) і купують (реальний) в певний момент часу. Величина попиту в суспільстві характеризується функцією або кривою сукупного попиту.

Закон попиту : чим нижча ціна, тим більший попит, і навпаки, за інших рівних умов. Нецінові фактори, що впливають на попит:

- рівень доходів у суспільстві;
- розміри ринку;
- мода, сезонність;
- наявність товарів-субститутів;
- очікування (позитивні чи негативні).

Крива попиту — відношення між ринковою ціною товару і грошовим виразом попиту на неї. Крива попиту показує вірогідну кількість товару, який вдається продати за певний час та за певною ціною. Що еластичніший попит, то вища ціна може бути встановлена на товар.

Крива попиту. P — це ціна, Q — кількість товарів.

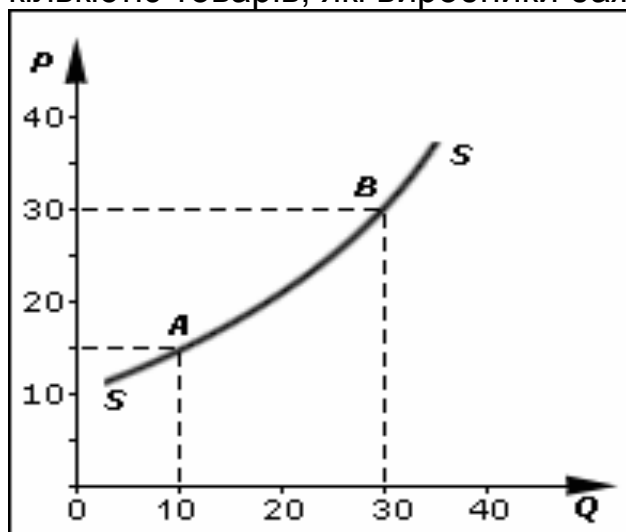
Еластичність попиту — це реакція ринку на відсутність товару, можливість його заміни, ціну конкурентів, пониження цін, небажання покупців міняти свої споживчі звички і шукати дешевші товари, підвищення якості товарів, природне зростання інфляції і на інші чинники.

Пропозиція — означає характеристику фактичних і потенційних виробників товарів. **Обсяг пропозиції** — сукупна вартість товарів яку продавці бажають продати на певний момент часу. Обсяг товарів для продажу в суспільстві являє собою сукупну пропозицію.

Закон пропозиції : чим вища ціна тим більша пропозиція і навпаки, за інших рівних умов. Нецінові фактори пропозиції:

- зміна цін на ресурси;
- зміна податкової та субсидійної політики;
- зміна цін на споріднені товари;
- технічний прогрес;
- очікування.

Крива пропозиції показує співвідношення між ринковими цінами і кількістю товарів, які виробники бажають запропонувати:

Крива пропозиції. P — це ціна, Q — кількість пропозиції.

Еластичність пропозиції залежить від таких чинників, як особливість виробничого процесу, час виготовлення продукту і особливість його до тривалого зберігання. Особливості виробничого процесу дозволяють виробникові розширити виробництво товару при підвищенні ціни, а при пониженні його ціни перейти на випуск іншої продукції. Пропозиція такого товару є еластичною.

Ринкова інфраструктура

Інфраструктура ринку — це сукупність інститутів, бірж, банків, фінансово-кредитних установ, служб зайнятості, що забезпечують обіг,

різноманітних товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили, і впливають на кон'єктуру ринку.

Біржа – це установа або організаційна форма оптової торгівлі товарами, цінними паперами або робочою силою. Типи:

- 1) Приватні – є акціонерними компаніями закритого типу. Укладання угод можливе лише між співзасновниками даної біржі. Переважно товарні.
- 2) Публічні – створюються державою. На публічних біржах угоди можуть укладати як їх члени, так і треті особи.

Види бірж:

- 1) Праці – здійснює посередницькі операції на ринку праці.
- 2) Товарна – це комерційне підприємство, регулярно функціонуючий оптовий ринок товарів, що являє собою об'єднання підприємств торгівлі, збуту, обміну. Члени товарних бірж отримують можливість найбільш вигідно продавати, купувати та обмінювати товари і користуються найбільш повною та достовірною інформацією про кон'юнктуру ринку.
- 3) Фондова – це організований і регулярно функціонуючий ринок цінних паперів. Є акціонерними товариствами. Біржовий курс цінних паперів визначається прибутковістю фірми та банківськими відсотками, вартістю товарів-альтернатив інвестиціям (золота, землі тощо), очікуваннями та прогнозами, політичною, економічною, екологічною ситуацією в країні розміщення підприємства тощо.

Д.3. Біржові індекси та індекс Доу-Джонса.

Біржові угоди:

- 1) Споті – угоди щодо купівлі-продажу наявного товару с негайною оплатою і постачанням.
- 2) Форварди – угоди щодо-купівлі продажу товарів через певний, передбачений угодою, час за цінами на момент укладання угоди.
- 3) Ф'ючерси – передбачають оплату товарів через певний час після постачання за ціною, передбаченою контрактом.

Суб'єкти біржових угод:

- 1) Брокер – офіційний посередник в укладанні угод між зацікавленими сторонами, що діє від імені, за дорученням і за рахунок клієнта.

- 2) Дилер – здійснює операції на біржі від свого імені і за власний рахунок.
- 3) Маклер –службовець біржі, що працює за комісійну винагороду.

Характеристика структурних елементів ринку

- 1) Страхова компанія – це комерційна або фінансово-кредитна організація, що має на меті отримання прибутку від страхування майна, фінансових та економічних ризиків та інших страхових операцій.
- 2) Аудиторська фірма – це незалежна, висококваліфікована організація, що на замовлення здійснює аналіз та контроль діяльності підприємства, вартості основних та оборотних фондів підтверджують або спростовують дотримання підприємствами норм чинного законодавства, мають право брати участь в процесі реорганізації, ліквідації, банкрутства підприємства, тощо. Аудиторські фірми здійснюють дану діяльність на вимогу підприємства або його контрагентів, або держави.
- 3) Аукціони – це комерційні організації, що здійснюють реалізацію товарів шляхом організації торгів.
- 4) Торгово-промислові палати – комерційні організації, що надають цільові інформаційні послуги.
- 5) Торгові дома – це торгівельні підприємства, що закупають товари безпосередньо у виробника за кордоном з метою реалізації на внутрішньому ринку. І навпаки.
- 6) Ярмарки – це торги або ринки товарів, що періодично організовуються в визначених місцях.
- 7) Маркетинг – це наука про діяльність ринку. М. вивчає ринкову інфраструктуру, кон'юнктуру, є основою для розробки виробничих програм та асортиментних політик підприємств, а також визначення конкурентних переваг

ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ РИНКУ

3.1. Підприємство та підприємництво

Бізнес - це будь-яка ініціативна діяльність задля отримання особистої вигоди.

Підприємство – це суб'єкт господарювання, що здійснює виробництво, реалізацію або торгівлю товарами і послугами з метою отримання прибутку. Діє від власного імені та у власних інтересах.

Згідно законодавства України основною метою підприємства та підприємництва є **задоволення суспільної потреби**. Кожне підприємство має:

- 1) назву та організаційно-правову форму;
- 2) самостійний баланс;
- 3) статутний фонд;
- 4) статут та установчі документи;
- 5) розрахунковий і поточний рахунки у банку;
- 6) юридичну адресу;
- 7) свідоцтво про державну реєстрацію;
- 8) печатку з найменуванням;
- 9) код державного реєстру (ЄДРПОУ) тощо.

Майно, що необхідне підприємству для здійснення діяльності, передбаченої статутом, формується шляхом:

- 1) грошових та матеріальних внесків засновників;
- 2) доходів, одержаних від реалізації продуктів;
- 3) кредитів банків;
- 4) дотацій бюджету;
- 5) благодійних внесків.

Підприємство створюється:

- 1) Згідно рішення власника або трудового колективу.
- 2) В результаті виділення зі складу діючого підприємства його підрозділу (-ів).
- 3) Внаслідок примусового поділу підприємства за рішенням суду, за поданням антимонопольного комітету України.

Здійснення господарської діяльності підприємством може мати місце тільки після його **реєстрації** в органах державної влади в порядку, визначеному чинним законодавством. **Ліквідація і реорганізація**

(злиття, поглинання, перетворення) підприємства проводиться за рішенням власника (трудового колективу) або господарського суду України у випадку незаконної діяльності, заборони діяльності, визнання недійсними статутних документів, визнання банкрутства. Згідно з законом про банкрутство, **банкрутами** визнаються підприємства, що неспроможні своєчасно розраховуватись по зобов'язаннях перед кредиторами та/або бюджетом.

Підприємства виконують наступні **функції**:

- виробничу;
- економічну;
- зовнішньоекономічну;
- соціальну.

З точки зору економіки їх **основною метою є отримання прибутку**.

Прибуток підприємства – різниця між авансованими коштами і доходом від реалізації продукції (послуг).

Окрім прибутку підприємець отримує нормальний дохід, незалежно від результатів діяльності підприємства. **Нормальний дохід** – це заробітна плата підприємця, що входить до собівартості продукції (послуг).

Види та форми підприємств:

- Індивідуальне
- Сімейне
- Приватне
- Державне
- Державне комунальне (належить суспільству, на території якого знаходиться)
- Спільне (1 – належить фізичній або юридичній особі, приналежній Україні, та юридичним або фізичним особам – іноземцям; 2 – належить фізичній або юридичній особі та державі)
- Підприємство з іноземними інвестиціями (статутний фонд повністю або частково створюється іноземцями, при цьому підприємство зареєстровано в Україні)
- Повне товариство (організоване одією або декількома особами, при цьому під-во відповідає по зобов'язанням не лише власним майном, а й майном засновників)
- Товариство з обмеженою відповідальністю (створюється так само, як і попереднє, відповідає по своїх зобов'язаннях лише власним майном)
- Корпорація (акціонерне товариство, статусний фонд корпорації складається з акцій, формується шляхом злиття капіталів фізичних

та юридичних осіб). В Україні публічні (ПАТи) і приватні (ПрАТи) акціонерні товариства. **Акції бувають:**

- іменні;
- на пред'явника;
- привілейовані;
- прості;
- золота акція (50 відсотків статутного фонду + 1 акція)

Підприємства бувають:

- Великі
- Середні
- Малі
- Мікропідприємства

Підприємництво – це ініціативна діяльність людей з випуску продукції, виконання робіт, чи надання послуг з метою отримання особистої вигоди. Відмінність від бізнесу – заснове на інноваційній діяльності.

Підприємства бувають:

- Виробниче
- Комерційне
- Посередницьке

3.2. Витрати виробництва

Витрати виробництва – вартість витрачених предметів, засобів праці і робочої сили на виробництво продукції (послуг). З точки зору процесу відтворення, витрати виробництва – це частина реалізованої продукції, що авансуються на його продовження.

Марксистська теорія витрат виробництва. Ґрунтується на трудовій теорії вартості.

Витрати бувають:

- Витрати виробництва підприємства – становлять витрати капіталу на засоби виробництва, або постійний капітал (C), та витрат на робочу силу, або змінний капітал (V): $K = C + V$;
- Витрати виробництва суспільства – загальна сума витрат живої (абстрактної) і уречевленої (конкретної) праці – ці витрати складають вартість товару: $W = C + V + m$, m – додаткова вартість.
- витрати обігу.

Сучасна концепція витрат виробництва (концепція Кларка):

Витрати поділяються на:

Постійні витрати (fixed costs – FC), такі, що не залежать від обсягу виробництва та взагалі його наявності: комунальні платежі, податок на нерухомість, витрати на охорону, амортизаційні відрахування, зарплата адміністративного персоналу тощо.

Змінні витрати (variable costs – VC) – безпосередньо залежать від обсягу виробництва продукції (послуг): витрати на сировину, матеріали, деталі, комплектуючі, заробітна плата робочого персоналу, електроенергію і паливо, реалізаційні податки тощо.

Валові витрати (total costs – TC) – це сума постійних та змінних витрат. $TC = FC + VC$

Середні витрати:

валові: $ATC = TC / SPQ$, SPQ – виручка від реалізації;

постійні: $AFC = FC / Q$, Q – кількість виготовленої продукції

змінні: $AVC = VC / Q$

Бухгалтерські витрати (явні):

Прямі (безпосередньо пов'язані з виробництвом)	Непрямі (підтримка підприємства, його стану)
- На сировину	- Накладні
- На паливо та енергоресурси	- Амортизаційні витрати
- Заробітна плата робітників	- Адміністративні витрати
	- Відсотки по кредитах, займах і дивідендах
Економічні витрати (витрати будь-якого ресурсу, що дорівнюють вартості цього ресурсу за найкращого і найефективнішого його використання, вони фактично є витратами втрачених можливостей)	

Собівартість – це сукупність усіх витрат на виробництво продукції (послуг) в грошовій формі. До собівартості входять:

- матеріальні витрати;
- фонд оплати праці;
- амортизація основних фондів;
- інші витрати.

Матеріальні витрати: витрати на сировину, матеріали та комплектуючі, на електроенергію, паливо та супутні продукти, роботи і послуги виробничого характеру. Вартість матеріальних ресурсів зараховується до собівартості без врахування ПДВ.

Фонд оплати праці: заробітна плата адміністративного персоналу, заробітна плата робітників, податок в збір пенсійного фонду, єдиний соціальний внесок.

Заробітна плата: основна (винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці, тобто норми часу, обслуговування, тарифи, розряди тощо; визначається у вигляді тарифних ставок, або відрядних

розцінок для робітників і посадових окладів для службовців), погодинна, відрядна, додаткова заробітна плата – винагорода за роботу, виконану зверхнорми або за трудові досягнення.

Амортизація основних фондів включає витрати на поточні ремонти та поточне обслуговування основних фондів, на капітальні ремонти, реконструкцію або заміну зношених фондів, переоснащення та інше.

Калькуляція – це обчислення соівартості продукції, виконаних робіт і наданих послуг на одиницю продукції або послуг. Калькуляцію складають по підприємствах, цехах, робочих місцях і по галузі, до якої належить дане виробництво.

Собівартість буває:

- **виробнича** (усі матеріальні витрати підприємства, амортизаційні відрахування та фонд оплати праці за винятком витрат на збут).
- виробнича собівартість з витратами на збут складає **повну** собівартість;
- повна собівартість за мінусом фонду оплати праці складає **чисту** собівартість.

Головні шляхи зниження собівартості: механізація, автоматизація, модернізація виробництва, використання новітніх технологій, здешевлення утримання апарату управління.

Економічна структура вартості:

Витрати капіталу		Валовий дохід	
Засоби праці (амортизація)	Предмети праці	Витрати на оплату праці	Додаткова вартість
Витрати постійного капіталу (C)		Витрати змінного капіталу (V)	Додаткова вартість (m)
Собівартість			Валовий прибуток
Вартість			

3.3. Економічна теорія капіталу.

Капітал – це вартість, що приносить додаткову вартість. Форми:

- гроші;
- земля;
- робоча сила;
- цінні папери;
- дорогоцінні метали;
- інтелект;
- будівлі;

- заводи;
- техніка;
- технології;
- винаходи тощо.

Дохід з капіталу – рента. З інтелектуального капіталу – **роялті**. З грошового капіталу (у вигляді інвестицій або цінних паперів) – **відсотки**.

Капітал поділяють на: постійний (С) та змінний (V).

Постійний капітал – та частина, що авансується на купівлю засобів виробництва (засобів і предметів праці) і в процесі виробництва не змінює своєї вартості. **Змінний** капітал – на купівлю робочої сили і в процесі кругообігу змінює свою вартість, генеруючи додаткову вартість (прибуток).

Додаткова вартість (прибуток) – створюється лише змінним капіталом!!!

Робочий час поділяється на необхідний і додатковий. Необхідний – період, а який робітник створює власну заробітну плату. Додатковий робочий час – частина робочого часу, в яку він створює прибуток підприємцю.

Додаткову вартість створює робоча сила в додатковий робочий час.

Оборот капіталу являє собою періодично повторюваний процес відновлення грошової форми капіталу з моменту його авансування до моменту повного повернення підприємцю.

Форма кругообігу капіталу за Карлом Марксом

- Підприємства фінансової сфери (Г-Г', де $\Delta G = m$, тобто додаткова вартість)
- Підприємства комерційної сфери (Г-Т-Г')
- Виробничої сфери (Г-Т-В-Т'-Г')

Г-Т – стадія підготовки до виробництва, купівля засобів і предметів праці, робочої сили;

В – стадія виробництва. В процесі виробництва сновні і оборотні фонди створюють матеріальні витрати, а робоча сила створює власну заробітну плату в необхідний робочий час і додану вартість в додатковий робочий час);

Т'+Г' – стадія реалізації (повернення авансованого капіталу).

Капітал, залежно від оборотності, поділяється на:

- **Основний** (здійснює свій оборот за декілька виробничих циклів і переносить свою вартість на готову продукцію частинами у вигляді амортизаційних відрахувань)
- **Оборотний** (здійснює свій оборот протягом одного виробничого циклу і повністю переносить свою вартість на готову продукцію)

За законодавством основний капітал (фонди) – це засоби праці, що функціонують у виробничому процесі понад 1 рік. Поділяються на:

- основні **виробничі фонди** – функціонують у сфері матеріального виробництва;
- основні **невиробничі фонди** – задовольняють соціальні потреби працівників підприємства.

Основні фонди класифікують:

- будівлі;
- споруди – інженерно-технічні об'єкти, нафтові газові свердловини, водонапірні башти, шахти, насосні станції тощо;
- передавальні пристрої;
- машини та обладнання;
- транспортні засоби;
- інструменти – це механізовані та ручні інструменти та пристосування;
- виробничий інвентар;
- господарський інвентар тощо,

Оборотні фонди:

- сировина;
- матеріали;
- джерела енергії тощо.

Повністю споживаються протягом одного виробничого циклу.

Фонди обігу:

- готова продукція;
- кошти на рахунках підприємства у банках;
- готівка в касі;
- високоліквідні фінансові інвестиції.

Оборотні фонди і фонди обігу утворюють **оборотні кошти** підприємства.

Швидкість обігу виробничих фондів визначається кількістю їх обертів на рік. Чим швидше обертаються основні та оборотні фонди, тим вищим буде прибуток підприємця.

Виробнича (технологічна) структура основних фондів (ОФ):

- **активна** частина основних фондів сукупність ОФ що безпосередньо приймають участь у виробничому процесі;
- **пасивна** частина основних фондів забезпечує нормальні умови для здійснення процесу виробництва.

Облік основних фондів здійснюється у двох формах:

- в натуральній – площа, габарити, продуктивність, фондovіддача, тощо
- вартisній (грошовій), що служить для визначення розміру амортизації та калькуляції собівартості

Оцінку основних фондів здійснюють залежно від моменту оцінки та від стану об'єкту оцінки.

Залежно від моменту оцінки розрізняють:

- 1) Первісна вартість – фактична вартість ОФ на момент їх придбання, і складається з ціни ОФ, непрямих податків (акциз, ПДВ, мито), реєстраційних зборів, державного мита, а також витрат на страхування, встановлення, налаштування тощо.
- 2) Відновна вартість – вартість відтворення ОФ в сучасних умовах. Відновна вартість включає ті самі витрати, що і первісна, але за сучасними цінами, а також результат переоцінки ОФ.
- 3) Справедлива вартість (П(с)БОУ) – первісна, або відновна вартість ОФ отриманих в обмін.

Залежно від стану об'єкту оцінки розрізняють:

- 1) Повна вартість – первісна або відновна.
- 2) Залишкова вартість – різниця між повною вартістю та амортизацією.
- 3) Залишкова вартість на момент списання ОФ спричинена зношенням називається ліквідаційна.

Зношення - це часткова втрата ОФ своєї вартості. Буває фізичне і моральне зношення.

Фізичне зношування – це втрата ОФ своїх споживчих властивостей. Наприклад спрацювання деталей, вузлів в процесі тривалого зберігання чи бездіяльності і т д.

Моральне зношення – це передчасне обезцінення ОФ викликане здешевленням відтворення ОФ (моральне зношення першого роду), або появою нових більш економічних, продуктивних, ефективних засобів виробництва (моральне зношування другого роду).

Амортизація – перенесення вартості основних фондів на вартість готової продукції. Фактично амортизація означає списання засобів виробництва протягом певного періоду. Амортизаційні відрахування створюють амортизаційних фонд, що використовується для поточних

або капітальних ремонтів модернізації, або оновлення ОФ. В Україні всі основні фонди поділені на 22 групи, матеріальні – 16, нематеріальні – 6.

Д.3. Методи амортизації:

- 1) Прямолінійний. Амортизаційні відрахування – відношення вартості ОФ до строку служби.
- 2) Метод зменшення залишкової вартості. Амортизаційні відрахування – добуток залишкової вартості та норми амортизації.
- 3) Прискорення зменшення залишкової вартості. Амортизаційні відрахування – добуток залишкової вартості та норми амортизації. А норма амортизації розраховується відповідно до строку служби об'єкта та подвоюється.
- 4) Кумулятивний. Амортизаційні відрахування – добуток вартості ОФ та кумулятивного коефіцієнту. Кумулятивний коефіцієнт – розраховується шляхом відношення років до кінця строку експлуатації та суми років загальної експлуатації.
- 5) Виробничий. Місячна амортизація – добуток місячного обсягу продажів та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації – відношення вартості ОФ до загального планового обсягу виробництва з використанням даного основного засобу.

ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІКИ

4.1. Доходи суспільства

Доходи суспільства - грошові або натуральні надходження, якими володіє населення для задоволення своїх матеріальних та духовних потреб.

Доходи поділяються на:

- Економічні – це доходи, отриманні внаслідок реалізації права власності права власності на певні фактори виробництва.
- Соціальні – це доходи, отримані незалежно від власності на фактори виробництва від держави через суспільні соціальні фонди: пенсія, виплата по безробіттю, стипендія, компенсації.

Об'єкт власності	Види доходів (ренти)
земля	земельна рента
гроші та цп, підприємство	дивіденди, відсотки, прибуток
інтелектуальна власність	гонорар, роялті, франшиза
робоча сила	заробітна плата

Доходи бувають:

1. Грошові – доходи, які населення отримує в грошовій формі.
2. Натуральні – це доходи від особистих господарств, що споживаються безпосередньо власником, а також доходи у вигляді продукції і послуг.

Заробітна плата - це витрати підприємства на відшкодування трудових ресурсів. Бувають:

- Номінальна - тобто сума грошей, яку отримує робітник в результаті виконаної праці, а також
- Реальна – тобто реальна вартість товарів і послуг які можна придбати на дану заробітню плату.

Заробітна плата - це об'єктивно необхідний для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва обсяг життєвих благ, виражених в грошовій формі. Залежить від кількості і якості праці.

Основою для розрахунку номінальної з/п в Україні є тарифно-розрядний довідник, тарифна сітка та система посадових окладів.

Згідно законну України “Про оплату праці” від 24 березня 1995, мінімальна з/п є державною соціальною гарантією і не може бути нижчою за вартісну величину межі бідності.

Додаткова з/п залежить від результатів господарської діяльності підприємства та кількості/якості праці робітників, і нараховується у вигляді премій, відсотків, комісійних тощо.

З/п буває:

- Погодинна нараховується робітникам залежно від кваліфікації та фактично відробленого часу.
- Відрядна форма оплати передбачає оплату праці залежно від кількості виготовленої реалізованої продукції, та наданих послуг.

З/п виконує функції:

1. Відтворювальна – витрачається на задоволення потреб робітників
2. Стимулююча – є стимул до праці, підвищення кваліфікації та кар’єрного зростання.

Земельна рента - економічний нетрудовий дохід, що виступає реалізацією права власності на землю.

Ціна землі – це сума грошей, яка при вкладанні у банк принесе своєму власнику дохід у вигляді відсотка, не меншого від суми земельної ренти, яку приносить дана земельна ділянка. Фактично, ціна землі – це капіталізована земельна рента.

$\text{ЦЗ} = \text{Рента} / S - \text{норма позичкового \%} * 100$

Позичковий відсоток – винагорода власнику грошових коштів за користування ними. Величина визначається нормою відсотка.

Норма відсотка – це відношення суми річного доходу до суми вкладеного капіталу. **Норма відсотку** безпосередньо залежить від попиту на гроші та їх пропозиції.

Прибуток – це винагорода власникові підприємства за ризик. Прибуток залежить від (фактори прибутку) :

1. собівартості виробництва;
2. кількості грошей, авансованих у виробництво;

3. швидкості обертання капіталу;
4. попиту на продукцію (послуги);
5. рівня ринкових цін на продукцію підприємства тощо.

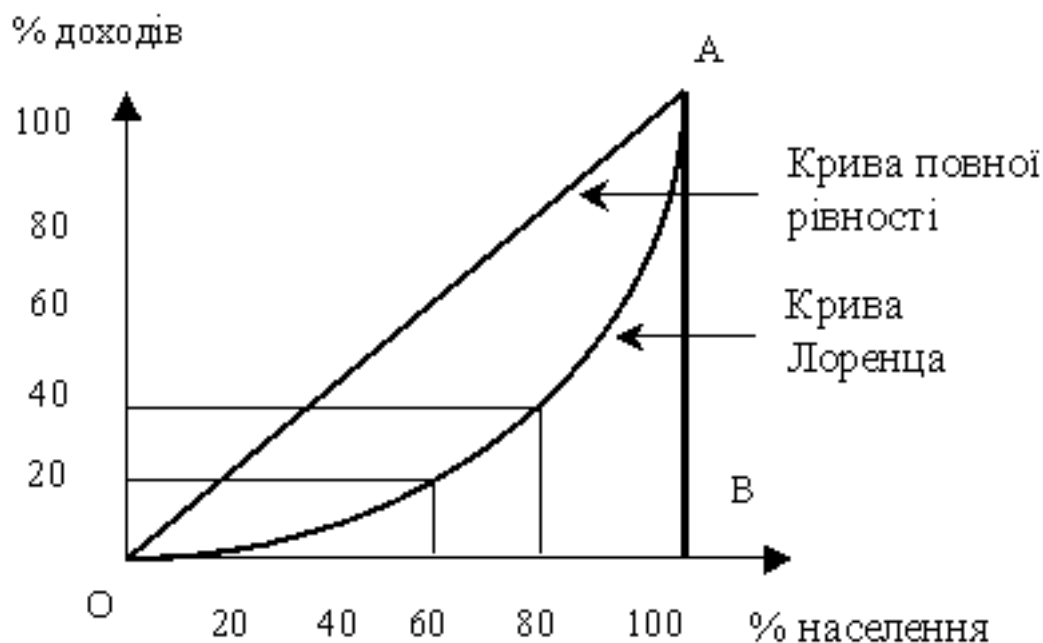
Прибуток – це різниця між обсягом виручки від реалізації та собівартості продукції. **Норма прибутку** – відношення прибутку до собівартості.

Кінцевим підсумком перерозподілу доходів в суспільстві є формування особистого та сімейного бюджету.

Державні гарантії:

- 1 – гарантований прожитковий мінімум
- 2 – мінімальний споживчий бюджет – верхня межа бідності в грошовій і натуральній формах, що фактично означає мінімально необхідний фізіологічний рівень життя.
- 3 – оптимальний споживчий бюджет

Крива Лоренца – показує нерівномірність розподілу доходів населення.

Бісектриса – абсолютна рівномірність розподілу доходів в суспільстві. Чим більшим є відхилення кривої від бісектриси, тим більшою буде нерівномірність розподілу доходів в економіці.

Теоретично, за умови що крива ОА є бісектрисою, в країні розподіл доходів є максимально рівномірним. Спостерігається абсолютна рівність.

4.2. Національна економіка та система національних рахунків.

Національна економіка – це сукупність всіх господарюючих суб'єктів на території країни та зв'язків між ними. Суб'єктами є домогосподарства, підприємства (приватний сектор), держава (державний сектор), фінансові структури і банківська сфера (фінансовий сектор), міжнародні організації (зовнішньоекономічний сектор).

Оцінку національної економіки здійснюють за допомогою системи національних рахунків. СНР – це система взаємопов'язаних економічних показників, що відображає діяльність економіки, а саме виробництво і споживання продукції, а також формування, розподіл і перерозподіл доходів.

Особливістю системи національних рахунків є використання доданої вартості як ключового показника обсягів виробництва.

Додана вартість – це внесок конкретного підприємства у створення вартості товарів та послуг в межах національної економіки.

До системи національних рахунків включають наступні показники:

- Національне багатство
- Валовий внутрішній продукт – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на території країни, громадянами даної країни, резидентами та іноземцями протягом певного періоду часу.
- Валовий національний продукт (дохід) – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на території країни, а також за її межами громадянами даної країни.
- Національний дохід тощо.

Резиденти – це фізичні особи: громадяни країни, що постійно проживають на її території, іноземці, а також, особи без громадянства, що зареєстровані та проживають на території країни е менше, ніж 183 дні, а також юридичні особи (незалежно від походження і місцезнаходження власника) зареєстровані згідно чинного законодавства. Посольства та консульства держави за кордоном вважаються її резидентами.

ВВП розраховується 3-ма методами:

- За витратами:
$$ВВП = C + I + G + NE, NE = Ex - Im$$

ВВП за витратами фактично дорівнює сукупному попиту в країні і складається: C – споживчі витрати, I – інвестиційні витрати, G –

державні витрати, NE – чистий експорт, Ex – експорт, Im – імпорт.

- За доходами:

$$\text{ВВП} = W + \% + R + P + D + NT + A$$

ОД = $W + \% + R + P + D$ – особистий дохід.

НД = ОД + NT – національний дохід.

W - заробітна плата, % - позичковий процент; D – дивіденди, R - рента, P - прибуток корпорацій, A - амортизація, NT - чисті непрямі податки.

- Виробничий, або за доданою вартістю:

$$\text{ВВП} = \sum (BB - MB) + (П - С)$$

BB – валовий випуск – обсяг реалізованої продукції.

MB – матеріальні витрати.

П – податки.

С – субсидії.

ВНП розраховується:

$$\text{ВНД (ВНП)} = \text{ВВП} + \text{ЧФД}$$

Чисті факторні доходи (ЧФД) – різниця між економічними (факторними) доходами, переданими за кордон та економічними доходами отримані із-за кордону.

Валовий наявний національний дохід:

$$\text{ВННД} = \text{ВНД} + \text{ЧТП}$$

Чисті трансфертні платежі (ЧТП) – різниця між трансфертами, переданими за кордон і трансфертами, отриманими із-за кордону.

Трансферти – це соціальні доходи, а також, безповоротно і безоплатно передані кошти: стипендія, пенсії, матеріальна допомога, страхові відшкодування, грошові перекази, інші види матеріальної допомоги, благодійні внески.

Валовий внутрішній продукт буває:

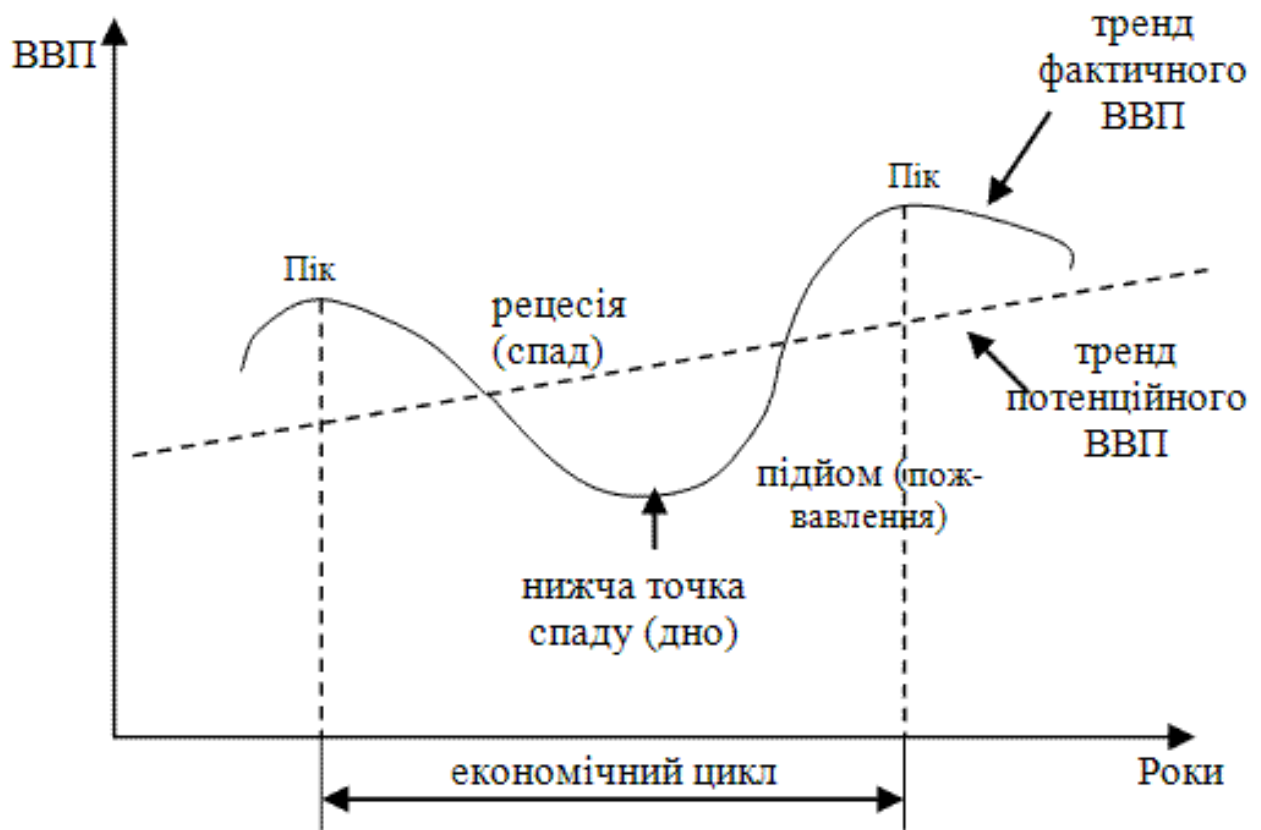
- Номінальний : ВВП за цінами поточного року. $\text{ВВП}_n = p_1 q_1$
- Реальний: обсяг ВВП в цінах базового або попереднього року.
 $\text{ВВП}_r = p_0 q_1$

Індекс Пааше або дефлятор ВВП

$$I_{\text{ВВП}} = \frac{\text{ВВП}_\text{н}}{\text{ВВП}_\text{р}} \cdot 100\%$$

4.3. Макроекономічна нестабільність.

Економічний цикл – це періодичний спад або підйом рівня ділової активності (реального ВВП) на фоні загальної тенденції до зростання.

Складається з чотирьох фаз:

1. Спад (криза, рецесія) – відбувається падіння сукупного попиту, що викликає подальше падіння сукупної пропозиції (скорочення виробництва) і, як наслідок, – зростання безробіття. Головною ознакою кризи є **зниження цін**.
2. Дно (депресія, застій) – найнижча точка спаду циклу, характеризується майже повною відсутністю виробництва, мінімальною зайнятістю, мінімальним рівнем цін, а також **значною відсотковою ставкою**, що пов'язано зі значним попитом на гроші. Депресія триватиме допоки банки не почнуть зниження відсоткових ставок, що стане поштовхом до оновлення капіталу.
3. Пожвавлення – оновлення капіталу опосередковане підвищенням інвестиційної активності, модернізацією виробництва тощо, призводить до скорочення безробіття, а отже – зростання купівельної спроможності населення, що призводить до зростання сукупного попиту, що в свою чергу, є причиною подальшого зростання виробництва. З'являється **інфляція**.

4. Пік (експансія, бум) характеризується повною зайнятістю, виробництво працює на повну потужність, ціни максимальні, відсоткові ставки – мінімальні. Все це, зрештою, призводить до кризи перевиробництва (через невідповідність у зростанні сукупного попиту і пропозиції) і початку нового економічного циклу.

Д.3. Причини циклічності

Види циклів:

- короткі (3-4 роки);
- середні (8-12 років);
- довгі – хвилі Кондратьєва (45-60 років).

Д.3. Хвилі Кондратьєва. Антициклічна (стабілізаційна) політика держави.

Інфляція – процес знецінення грошей внаслідок зростання цін, а також збільшення в обігу кількості грошових знаків. Інфляція буває:

За причиною:

- **інфляція попиту** – виникає внаслідок зростання сукупного попиту на товар;
- **інфляція пропозиції** – підвищення цін викликане здорожчанням виробництва (реалізації) продукції (послуг).

Залежно, від темпу приросту цін:

- **помірна** – річний приріст цін не більше 10%;
- **галопуюча** – десятки-сотні відсотків;
- **гіперінфляція** – тисячі-мільйони відсотків на рік.

За характером інфляційного процесу:

- **відкрита** – зростання цін на вільному ринку при невтручанні держави;
- **прихована** – характеризується погіршенням якості товарів з метою збереження цін (незначного підняття);
- **придушена** – зростання незадоволеного попиту і заощаджень у населення внаслідок дефіциту товарів (послуг).

Інфляція вимірюється:

1) Темп інфляції:
$$TI = \frac{P_a - P_b}{P_b} \times 100\%,$$

де P_a і P_b – індекси цін аналізованого і базового року відповідно;

- 2) Рівень інфляції: $\pi = I_{\text{цін}} - 100\%$,
де $I_{\text{цін}}$ – індекс цін аналізованого періоду.

Протилежним до інфляції явищем є **дефляція** – підвищення купівельної спроможності грошей внаслідок падіння загального рівня цін.

Д.3. Причини інфляції та антиінфляційна політика держави. Монетарні методи боротьби з інфляцією.

Зайнятість та безробіття.

Зайнятість – діяльність населення, спрямова на створення ВВП.

Відповідно до міжнародних норм, населення країни поділяють на:

1. Зайняті – люди, що працевлаштовані (виконують будь-яку оплачувану роботу), а також ті, що знаходяться у відпустках, на лікарняних тощо.
2. Безробітні – особи, що не працюють, проте активно шукають роботу.

Зайняті і безробітні складають **економічно активне населення**, тобто робочу силу.

3. Економічно пасивне населення – люди, що не працюють і не шукають роботу: віком до 16 років, перебувають у спеціалізованих установах, навчаються з відривом від виробництва, перебувають на пенсії, вийськозовобов'язані строкової служби, жінки (чоловіки) в декретній відпустці, а також ті, що не бажають працювати.

Рівень зайнятості: $\frac{\text{Зайняті}}{\text{особи, віком від 16-ти років}} \times 100\%$.

Безробіття – економічне явище, що характеризує неспроможність реалізації частиною економічно активного населення власної робочої сили (здатності до праці).

Рівень безробіття: $\frac{\text{Безробітні}}{\text{Робоча сила (економічно активне населення)}} \times 100\%$.

Безробіття буває:

- фрикційне – пов'язане з переміщенням робочої сили (зміною місця роботи, проживання тощо);
- структурне – виникає внаслідок диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці.

- циклічне – виникає внаслідок циклічного спаду виробництва (кризи).

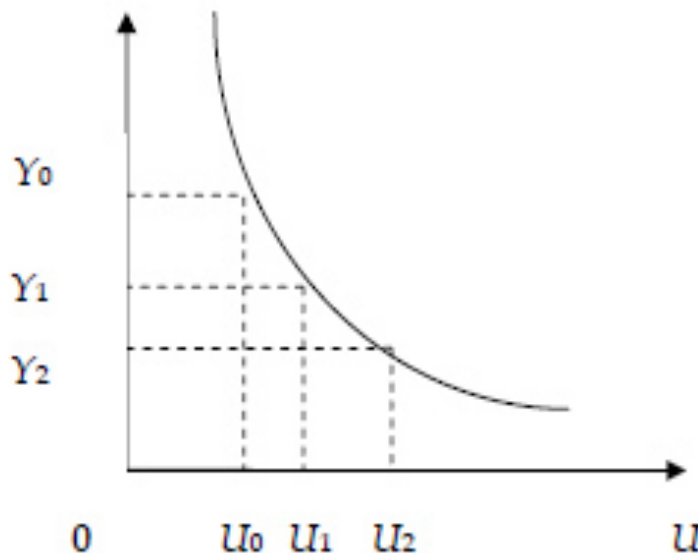
Природний рівень безробіття або повна зайнятість – спостерігається за відсутності циклічного безробіття (при можливому існуванні структурного і фрикційного).

Д.3. Причини безробіття, державні соціальні гарантії.

Закон Оукена: зростання безробіття на 1% вище, за природний рівень викликає недовиробництво ВВП на 2,5 (γ)%.

$$\frac{Y^* - Y}{Y^*} = \gamma(u - u^*),$$

де $Y; Y^*$ – фактичний та потенційний ВВП відповідно; $u; u^*$ – фактичний та природний рівень безробіття; γ – коефіцієнт Оукена.

Д.3. Крива Філліпса.

4.4. Механізм макроекономічного регулювання

Існування та розвиток суспільства, опосередковані задоволенням його потреб, відбуваються в процесі економічного кругообігу – постійного відновлення і відтворення суспільного виробництва – **суспільного відтворення**, що ґрунтується на відновленні використовуваних факторів виробництва: робочої сили, засобів і предметів праці:

Розрізняють два типи відтворення:

просте – передбачає відновлення суспільного виробництва за незмінних його масштабів – зі збереженням кількості і якості факторів

виробництва і його результатів. При цьому, відбувається повне особисте споживання додаткового продукту.

розширене – процес відворення суспільного виробництва характеризується зростанням його обсягів, переважно опосередковане технічним прогресом. Таке витворення називають економічним зростанням.

Економічне зростання – збільшення обсягів реального ВВП, порівняно до попереднього періоду. Буває:

- **екстенсивне** – за рахунок використання більшої кількості факторів виробництва: збільшення чисельності зайнятих, обсягів капіталу тощо;
- **інтенсивне** – досягається внаслідок більш раціонального та ефективного використання ресурсів: технологічного прогресу, підвищення якості освіти та підготовки кадрів тощо;
- **змішаний тип економічного зростання** – полягає в поєднанні перших, може характеризуватись як переважно інтенсивне зростання, або переважно екстенсивне.

Економічне зростання оцінюють за:

- 1) зростанням реального ВВП (ЧНП, НД);
- 2) зростанням реального ВВП (ЧНП, НД) в розрахунку на душу населення (одного зайнятого);
- 3) річними темпами приросту: $T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} \times 100\%$,
де Y_1, Y_0 – відповідно поточний і базовий реальний ВВП (ЧНП, НД).

Фактори економічного зростання:

1. Фактори **пропозиції** – кількість та якість природних та трудових ресурсів, обсяг основного капіталу (фондів), науково-технічний розвиток.
2. Фактори **попиту** – споживчий, інвестиційний, державний попит, а також, попит з-за кордону (показник чистого експорту).
3. Фактори **розподілу** – розподіл зростаючих обсягів виробництва з метою отримання максимальної кількості корисної продукції, а також, розподіл доходів суспільства.

Д.3. Фактори стримування економічного зростання.

Бюджетно-податкова політика держави.

Державні фінанси – система розподільчих відносин, пов'язана з використанням і перерозподілом ВВП з метою створення фондів грошових коштів, що використовуються з метою виконання державою, покладених на неї функцій. Внаслідок перерозподілу утворюються:

- державний бюджет;
- місцеві та регіональні бюджети;
- спеціальні фонди;
- фінанси державних підприємств.

Функції державних фінансів:

- розподільча;
- контролююча;
- регулююча.

Фінансова система складається з:

- державних фінансів – фінансів дербюджету, бюджету АРК, місцевих бюджетів тощо;
- приватних фінансів – фінансів підприємств і організацій, фінансів населення.

Бюджет – головний інструмент фінансів. Це фінансовий план видатків та джерел їх покриття. Буває:

- особистий;
- сімейний;
- підприємства (організації);
- місцевий;
- регіональний;
- державний.

Державний бюджет – зведення запланованих державою витрат та доходів, що їх покриватимуть на певний період (рік). Основні витрати державного бюджету:

- оборона та військовий комплекс;
- утримання державного апарату;
- фінансування бюджетного сектору економіки;
- соціальні програми;
- програми розвитку підприємництва, інновацій, науки тощо;
- погашення зобов'язань та відсотки по кредитах та інше.

Головні джерела доходів державного бюджету:

- податки;
- доходи від реалізації (приватизації) майна;
- трансферти та благодійні внески;
- прибуток державних підприємств тощо.

Залежно від структури та обсягу видаткової та дохідної частин держбюджету спостерігатимемо:

- **профіцит** державного бюджету – перевищення доходів над видатками;
- **дефіцит** державного бюджету – перевищення видатків над джерелами їх покриття. Дефіцит на рівні 2-3% ВВП вважається безпечним.